

Webrecensie BMGN 125:1 (2010)

Thuijs, F., *De ware Jaco. Jacob Frederik Muller, alias Jaco (1690-1718), zijn criminele wereld, zijn berechting en zijn leven na de dood* (Oorspronkelijk dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2007, Hilversum: Verloren, 2008, 443 blz., €29,-, ISBN 978 90 8704 031 4).

Iemand vertrouwde me ooit toe dat hij, toen hij als student meewerkte aan het samenstellen van de index voor Romeins Breukvlak, uit balorigheid een kaartje toevoegde met daarop 'Bommel, Ollie B.' Helaas had Romeins schoonzoon de grap ontdekt en het kaartje verwijderd. Dezelfde Bommel staat niet in de index van Thuijs' boek maar komt er wel in voor, compleet met de vermelding dat deze stripfiguur geen broek droeg (298). Dit detail is tekenend voor de stijl: nogal 'popi', iets teveel naar mijn smaak, en met vele uitweidingen. Toch past zo'n stijl misschien wel bij een werk dat primair een narratieve geschiedschrijving beoogt te zijn. Met een sociologisch-historische benadering heeft Thuijs weinig op. Dat vormt op zich geen bezwaar, want goed speurwerk heeft ook zijn waarde. Ik heb alle bewondering voor het gedegen en uitputtende archiefonderzoek dat de auteur heeft verricht en de daaruit voortvloeiende ontmythologisering. Zijn uitvoerige schildering van Jaco's afkomst, milieu en de mythe van beruchte roverhoofdman vormt zonder meer een verrijking van onze kennis over criminaliteit en strafrechtspleging in de achttiende eeuw.

De feiten zoals tot nu toe bekend: Jacob Frederik Muller vertoefde rond 1715 vaak in Amsterdam maar pleegde zijn roofovervallen in groepsverband meestal ver daarbuiten. Toch was het de Amsterdamse justitie die hem begin 1716 in handen kreeg, berechtte en veroordeelde tot radbraking waarbij hij levend maar met gebroken ledematen een half uur moest toezien hoe zijn maten werden geëxecuteerd. De Hoge Raad schrapte dat half uur, maar door de vertraging van het appèl was het 1718 geworden en prijken zijn maten reeds op het galgevel. Eind negentiende eeuw stond zijn vermeende woonstede bekend als het Fort van Sjako en in de twintigste eeuw kreeg die benaming in combinatie met een Robin Hood mythe een positieve klank in sommige linkse kringen. De meeste aandacht – van serieuze onderzoekers – ontving Jaco tot nu toe van Florike Egmond, die de in Holland opererende bendes beschreef als structureel verschillend van het banditisme niet alleen in Brabant maar ook elders in Europa (*Underworlds. Organized Crime in the*

Netherlands, 1650-1800 (Cambridge 1993)). Thuijs verwijst naar de Nederlandse versie. Zie ook Egmonds bijdrage aan Eric A. Johnson en Eric H. Monkkonen (eds.), *The Civilization of Crime. Violence in Town and Country since the Middle Ages* (Urbana, Chicago 1996). Naast het Amsterdamse archief bezocht Thuijs archieven in heel Nederland en verkreeg hij informatie van buitenlandse instellingen. Zijn werk beslaat vier delen, waarvan het eerste Jaco's achtergrond betreft. Hij was niet in Hamburg maar in Koningsbergen geboren, als zoon van Catharina Muller en Jacob Balck. De ouders waren officieel getrouwd en dus zou Jaco's naam ook Jacob Balck moeten zijn, zoals hij zich eenmaal inderdaad liet noemen maar Thuijs niet consequent doorvoert. Aliassen en valse namen waren gewoon in de onderwereld. Een belangrijker vondst is dat Jaco's familie de spil vormde in een groot bedrijf van collecteren met valse legitimaties, eerst rond Hamburg en in het Rijnland en later in diverse gewesten van de Republiek. Als enige uit dit familiebedrijf stapte Jaco over naar kringen van meer geharde criminelen.

Daarmee belanden we in het tweede deel van Thuijs' studie. Dat draait om de inbraken en overvallen in Holland en Overijssel door Jaco en zijn trawanten, hernieuwde misdrijven door die maten na zijn arrestatie en de voortzetting en ondergang van het familiebedrijf. Thuijs laat zien dat alle overvallen gepleegd werden door relatief kleine groepen in wisselende samenstelling en zonder een duidelijke leider. Het gepleegde geweld viel ook alleszins mee. In feite, zo wordt gesuggereerd, was Jaco niet eens de voornaamste dader, maar hoofdofficier Van Collen wilde dat graag (doen) geloven. Hierbij past een kanttekening. Ettelijke medeplichtigen verklaarden in hun 'naconfessie' (na het horen van het doodvonnis) dat Jaco de aanvoerder en gewelddadigste deelnemer was. Volgens Thuijs had Van Collen hen dat ingefluisterd. Gezien het religieusrituele aura dat de naconfessie omgaf ('niets meer te hopen of te vrezen') heb ik toch enige twijfel bij deze veronderstelling.

Deel drie behandelt de rechtsgang. Omdat Jaco na zijn ontkenning op de pijnbank een tweede, ordinaris proces kreeg, was beroep bij het Hof van Holland en vandaar bij de Hoge Raad mogelijk. Het verzoek om een vijfde proces, de revisieprocedure, werd afgewezen. Dit deel van het boek had zich mooi geleend voor een vergelijking met de zaak Van Gogh in 1775-1778, die Thuijs slechts af en toe aanstipt. Van Gogh kreeg wel een proces in revisie, zij het zonder resultaat voor hem. Ook het vierde deel, over de latere mythevorming, is uitputtend. Het achttiende-eeuwse publiek had een grotere belangstelling voor sommige andere misdadigers en het 'fort van Sjako' was een verzinsel van de laat-negentiende-eeuwse schrijver Justus van Maurik. Dat

is overigens al logisch als men bedenkt dat het woord fort in de betekenis van mensenpakhuis in de achttiende eeuw niet voorkwam. Thuijs biedt enige vergelijking met het geval Cartouche, hoewel Dick Turpin een interessantere casus vormt. Diens legende was eveneens een creatie uit de negentiende eeuw (zie James Sharpe, *Dick Turpin: The Myth of the English Highwayman* (Londen 2004)).

Ik heb ook enkele bezwaren, waaronder de slordige correctie van de drukproeven. Meer inhoudelijk is het gebrek aan expliciete polemieken. Vaak hebben anderen het mis, zonder dat duidelijk wordt welk punt van wie Thuijs precies bestrijdt. Diverse casussen hebben een hoog déjà-vu-gehalte, maar de auteur presenteert ze alsof hij de eerste is die ze uit het archief opdiept, soms geheel voorbijgaand aan bestaande monografieën. Een enkele maal leidt dat tot een onterechte claim van een vondst of een foute uitspraak. Zo poneert Thuijs de ‘aannee ... dat niet méér in de Confessieboeken werd opgenomen dan ... wat alleen de hoofdofficier van belang achtte’ (252). Dat hoeft geen aanname te zijn, want het is door mij reeds aangetoond in *Written in Blood. Fatal Attraction in Enlightenment Amsterdam* (Columbus, Ohio 2004) 178-181. Thuijs’ bewering dat het verbieden van liederen over executies onbestaanbaar was (340-341), wordt gelogenstraft door het feit dat in 1703 iemand werd beboet wegens het zingen van het verboden lied over de justitie gedaan aan Hiddo Grittinga (die met behulp van zijn minnares haar man had vermoord) (zie: Pieter Spierenburg, *The Spectacle of Suffering. Executions and the Evolution of Repression. From a Preindustrial Metropolis to the European Experience* (Cambridge 1984) 95).

De skepsis over een sociologisch-historische aanpak brengt een expliciete afwijzing met zich mee van de stelling dat de verhoogde repressie aan het begin van de achttiende eeuw (die langer duurde dan alleen de jaren 1710-1720, waar Thuijs het op houdt) verklaard kan worden door het aristocratiseringsproces.

Volgens Thuijs impliceert dat proces ‘dat met de dood van Willem III ... alles plotseling anders werd’ (296). Wie heeft dat in ’s hemelsnaam beweerd? Daarop volgt een warrig betoog, waarin de probleemstelling bijna ongemerkt versmalt van de mate van repressie naar het strenge doorzetten, met vormfouten, in de zaak Jaco. Als het gaat om een verklarende analyse van het criminele gedrag zelf geeft Thuijs niet thuis. Of Jaco nu de leider was of niet, het ging om wisselende netwerken met korte bestaansduur. Daarmee blijft Egmonds analyse stevig overeind. Het enige verschil is dat zij bereid is, en Thuijs niet, om daarvoor de termen banditisme en georganiseerde

criminaliteit te gebruiken.

Kortom: op theoretisch en analytisch niveau zwak maar een meesterlijk staaltje van speurwerk in archieven en bibliotheken.

Pieter Spierenburg, Erasmus Universiteit Rotterdam

Webrecensie BMGN 125:4 (2010)

Uitterhoeve, Wilfried, *Cornelis Kraijenhoff 1758-1840. Een loopbaan onder vijf regeervormen* (Dissertatie Nijmegen 2009; Nijmegen: Vantilt, 2009, 471 blz., ISBN 978 94 6004 013 9).

Wanneer er één militair uit het ‘transitietijdvak’ 1780-1830 een biografie verdient, dan is het wel generaal Kraijenhoff. Bij het grote publiek geniet hij weliswaar niet de bekendheid van ijzervreters als Daendels en Chassé, maar Kraijenhoff was dan ook geen *fighting general*. Behorend tot het ‘savante wapen’ der genie verrichtte hij zijn werkzaamheden achter het bureau en de tekentafel, na inspectietochten ter plaatse. Dat hij met kop en schouders boven zijn collega-militairen uitstak, komt door zijn uitzonderlijke intelligentie en veelzijdige talenten. Kraijenhoff was een ware *uomo universale* naar renaissancistische snit. Zijn leven kenmerkt zich bovendien door een groot engagement. In wetenschappelijk opzicht gaf hij daaraan al vanaf zijn studententijd uiting in publicaties over de meest uiteenlopende onderwerpen, terwijl zijn politieke betrokkenheid blijkt uit de belangrijke rol die hij speelde als tijdelijk militair gouverneur van Amsterdam tijdens de regeringswisselingen van 1794/1795 en 1813/1814.

Aan ‘deze merkwaardig veelzijdige man’ (9) wijdde Wilfried Uitterhoeve (1944) een dissertatie, waarop hij in juni 2009 aan de Radboud Universiteit te Nijmegen promoveerde. Uitterhoeve, voormalig uitgever bij SUN en een productief historisch publicist, stelde zich ten doel die veelzijdigheid zo goed mogelijk voor het voetlicht te brengen, hoewel hij vooraf waarschuwt beslist niet op alle door zijn held betreden terreinen deskundig te zijn. In dit streven is de auteur uitstekend geslaagd. Vooral Kraijenhoffs op de praktijk gerichte natuurwetenschappelijke bezigheden, zoals de driehoeksmeting, de waterpassing annex kartering, de rivierkunde, de tijdmeting, de topografie en de vestingbouw worden door hem helder en voor iedereen toegankelijk uiteengezet. Dit geldt eveneens voor zijn beschrijving van de grote fraudezaak bij de aanleg van een aaneensluitend vestingstelsel aan de zuidgrens, die in 1825 aan het licht kwam. Als inspecteur-generaal van de Fortificatiën werd Kraijenhoff toen medeverantwoordelijk gesteld voor malversaties van de aan hem ondergeschikte genieofficieren en werd hij voor het Hoog Militair Gerechtshof gedaagd. Uitterhoeve, jurist van opleiding, weet deze bijzonder gecompliceerde kwestie, de jarenlange procesgang, alsmede Kraijenhoffs